

Fibula tipa Pertosa (Peschiera) iz gradine Petrovac u Istri (Hrvatska) Pertosa (Peschiera) fibula from the Petrovac hillfort in Istria (Croatia)

Kristina Mihovilić

Cara Emina 6, 52100 Pula; kristina.mihovilic@gmail.com

Abstrakt: U radu je prikazan nalaz brončane fibule tipa Pertosa s gradine Petrovac u Istri (HR). Pronađena je prilikom zaštitnog istraživanja sonde 2. Predstavlja prvi nalaz takve vrste na Poluotoku, i potvrđuje značaj položaja Istre u razdoblju kraja Br. D i početka Ha A1, između prostora sjeverne Italije i međuriječja Drave, Dunava i Save, kao i posebno na putu između sjevernog Jadrana i Jonskog mora prema Grčkoj i Egeji.

Ključne riječi: kraj Br. D i početak Ha A1, gradina, fibula tipa Peschiera, fibula tipa Pertosa

Abstract: The article presents a bronze Pertosa fibula from the hillfort of Petrovac in Istria (Croatia). It was found during rescue excavations (Trench 2) and represents the first find of its kind on the Peninsula, confirming the important location of Istria at the end BA D and beginning of Ha A1, lying between northern Italy and the interfluvium of the Drava, Danube and Sava, as well as on the route from the northern Adriatic to the Ionian Sea, Greece and the Aegean.

Keywords: late BA D and early Ha A1, hillfort, Peschiera fibula, Pertosa fibula

Petrovac je jedan od brežuljaka (k. 223,7 m), na području crvene Istre, s pogledom na zapadnu obalu poluotoka i na brojne gradine u zaleđu i široj okolici

Poreča (sl. 1). Nalazi se oko 1 km južno od sela Bačva na području općine Višnjan (sl. 2). Na Petrovcu se nalazi gradina opasana s tri koncentrična suhozidana

Slika 1. Gradina Petrovac. Pogled sa sjevera (foto: D. Matošević).

Slika 2. Petrovac i gradine južno od Višnjana.

bedema. Navedena je u popisu Carlo Marchesettija iz 1903. g., ali Carlo De Franceschi, u pismu upućenom Pietru Kandleru već 6. oktobra 1863., javlja o ulomcima grube keramike koje je sakupio na »monte Petrovaz« u blizini *Mondellebotte* (Bačva) (Marchesetti 1903, 97; De Franceschi 1928, 327).

Zapadna strana konične uzvisine izgleda izmijenjena radom kamenoloma u neodređenom razdoblju. Prva oštećenja lokaliteta prilikom radova pošumljavanja 1957. g., objavio je Ante Šonje, i tom je prigodom u svom članku izmijenio naziv lokaliteta Petrovac s Bedrovac, po načinu izgovora okolnih stanovnika, pa stoga po njemu i primjereniji (Šonje 1966, 308, nap. 15). Tada je otkriven brončanodobni ukop u maloj kamenoj škrinji (duž. 50 cm, šir. 30 cm, dub. 65 cm), prekriven većom pločom koja se nalazila oko 30 cm pod površinom. Prema podacima nalaznika, sadržavao je samo slabo sačuvane kosti pokojnika, vjerojatno u zgrčenom položaju. Oko groba su sakupljeni ulomci keramike, među kojima je odabran ulomak pladnja

koji je i rekonstruiran, a čuva se u Zavičajnom muzeju Poreštine u Poreču. Prema nalazima (tip groba i keramika), Šonje datira lokalitet u starije gradinsko razdoblje i II. tisućljeće pr. n. e. (Šonje 1966, 308–310, sl. 2–4), a Boris Bačić je na svojoj topografskoj kartici gradinu opredijelio kao brončanodobnu i staroželjeznodobnu. Osnovni podaci o gradini Petrovac nalaze se također u radu Klare Buršić Matijašić (Bačić 1971; Buršić Matijašić 2007, 274, 276, 292–293).

Većim radovima teškom mehanizacijom, 1995. g. izgrađen je put do vrha brda, čime su na istočnoj strani probijena sva tri bedema, a sa središnjeg platoa – akropole, potpuno je skinut kulturni sloj do matične stijene. Nakon tog događaja, tek tijekom 2010. godine, Arheološkom muzeju Istre omogućeno je zaštitno istražiti dvije sonde. Prva sonda postavljena je na sjeveroistočnom podnožju naselja, na prostoru nalaza brončanodobnog groba iz 1957. g. (k. č. 836, k. o. Bačva) (sl. 3), dok je drugom sondom istraživani dio istočne padine, uz južni rub novog puta. Tom je sondom, šir. 4 m, duž. 14 m (sl. 4), obuhvaćen dio središnjeg, odnosno drugog bedema i dio prve terase pod akropolom (k. č. 874, k. o. Bačva) (Mihovilić, Codacci Terlević 2010).

Fibula koju prikazujemo u ovom radu pronađena je u 2. sondi, na prostoru prve terase nedaleko od unutrašnjeg lica drugog bedema, razina IV (sl. 5). Prostor dijela terase istraživani je kroz 6 razina, koje ne predstavljaju kulturne slojeve. Kroz gornje 3 razine dokumentirana je dijelom ruševina bedema i većim dijelom erozijom naplavljeni materijal u crnoj humusnoj zemlji. Te su 3 razine debljine oko 30 cm, poremećene također gustim korijenjem grmlja i manjih stabala, međutim, od 4. razine do matične stijene (slijedećih cca 30 cm dubine), cijeli je istraživani prostor ruba terase pokazivao intenzivnu nastanjenost. Sakupljen je veliki broj ulomaka keramike, nekoliko pršljenova i kamenih alatki, dok su jedini metalni – brončani predmeti bili fibula i tanko šilo.

Fibula (inv. br. P-44325), ima kratku, koljenasto – pod pravim kutom savijenu nogu okruglog presjeka i oštećenu tanku hvataljku J profila, dok je horizontalni luk tordiran. Nisu sačuvane petlja glave i igla (sl. 6–7). Sadašnja sačuvana dužina fibule iznosi 6 cm.

Fibula pripada općenito tipu oblika violinskog gudača (pojavljuju se u ostavama, naseljima, grobovima i svetištima), s kojima se bavilo više autora i predložili razne tipologije.¹ Prema sačuvanom obliku može se reći da se radi o fibuli oblika violinskog gudača s tordiranim

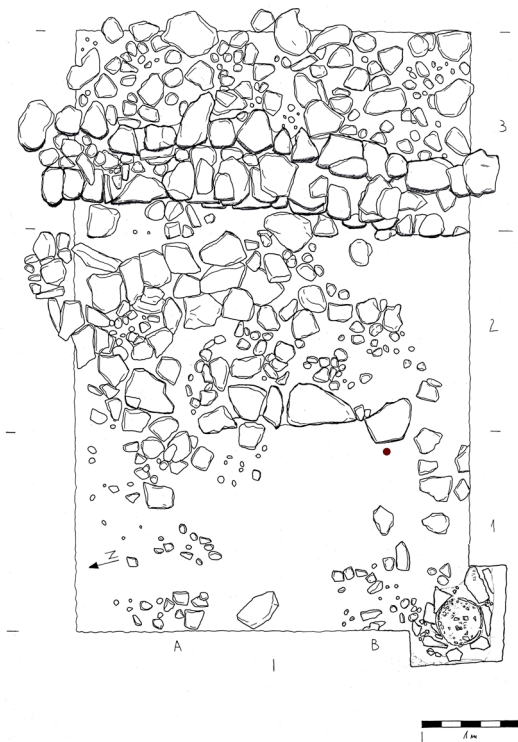
¹ Navodim samo nekoliko autora, koji u svojim radovima razmatraju ranije autore: Müller Karpe 1959; Stare 1960; Vinski Gasparini 1974; Harding 1984; Kilian 1985; Teržan 1994; ista 2007.

Slika 3. Petrovac. Grobna škrinja u sondi 1 (foto: D. Matošević).

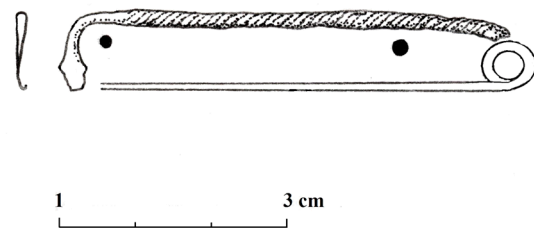
Slika 4. Petrovac. Zračni snimak sonde 2 (foto: AERO d. o. o.).

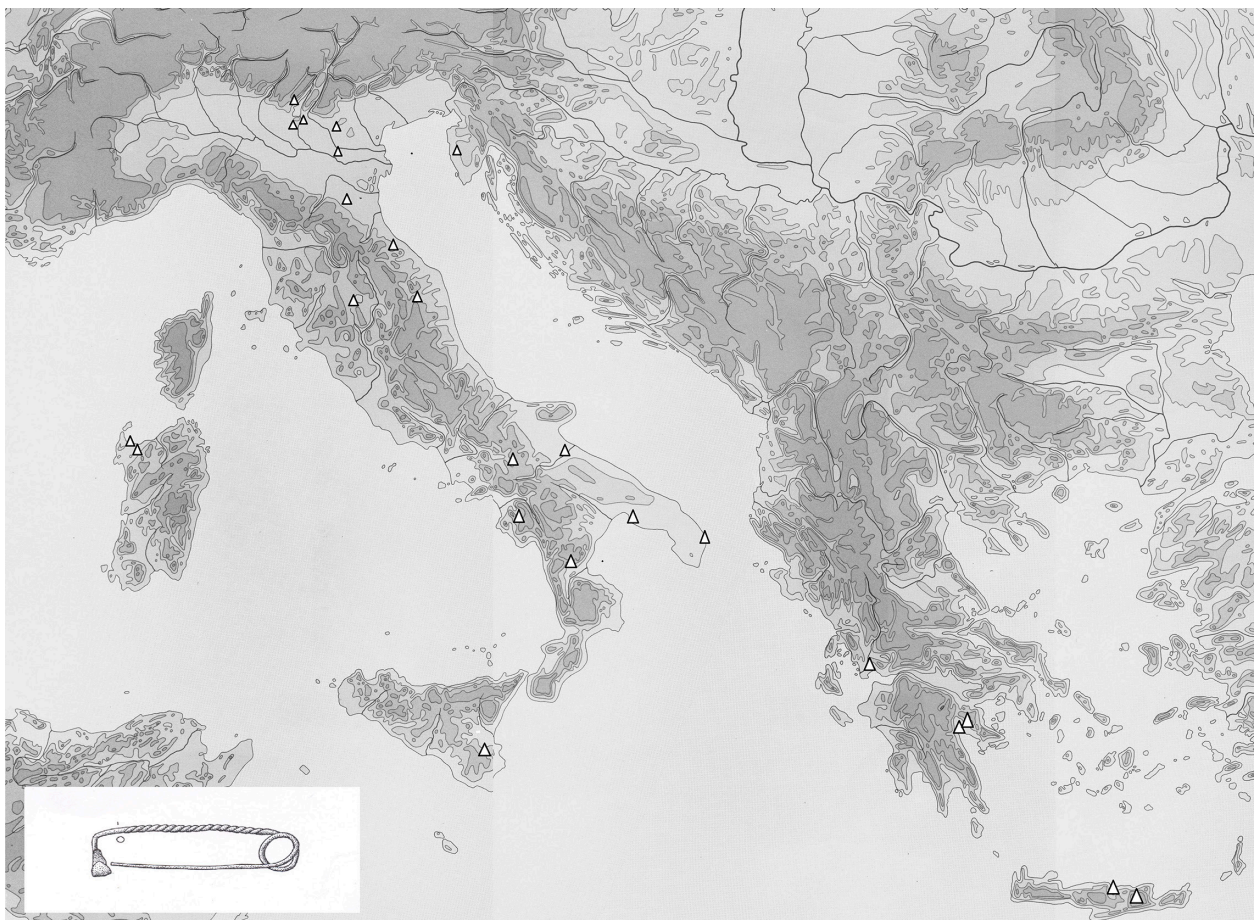
Slika 5. Petrovac. Sonda 2, razina IV.
● - mjesto nalaza fibule (crtež: I. Juričić).

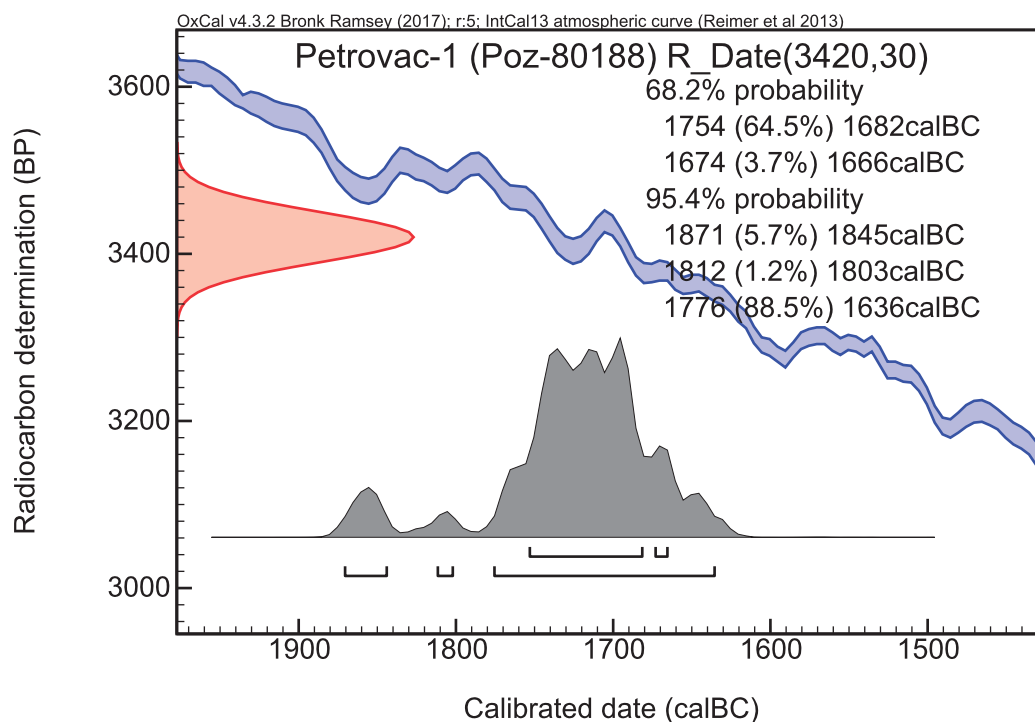
Slika 6. Petrovac. Fibula tipa Pertosa
(foto: M. Čuka).

Slika 7. Petrovac. Fibula tipa Pertosa s rekonstrukcijom
navoja glave i igle (crtež: I. Juričić).

Slika 8. Rasprostranjenost fibula tipa Pertosa po Pabst (Pabst 2013), dopunjeno za Siciliju po Lo Schiavo (Lo Schiavo 2010) i označen položaj gradine Petrovac u Istri.

Slika 9. Prikaz rezultata kalibracije ^{14}C datuma (68,2 % i 95,4 % vjerojatnost).

lukom, koji je po obliku noge bio paralelan s iglom pa time predstavlja tip Peschiera (Maute 1994, 429–430, Abb. 74; Teržan 1994, 445–446, Abb. 82; Bietti Sestieri 1973, 384–385; Fasani 1984, 554; Teržan 2007, 158; Kašuba 2008, Abb. 14), odnosno tip Pertosa prema Sabine Pabst, kojim obuhvaća razne varijante fibule oblika violinskog gudala s tordiranim lukom paralelnim s iglom i kratkom nogom s trokutastom hvataljkom (Pabst 2013, 122, Abb. 6.3), ili tip VBF I 1 C (pravokutna, jednopetljasta fibula s tordiranim lukom) prema M. Kašuba (Kašuba 2008, 208, Abb. 12).

Pregledom lista nalaza fibula tipa Pertosa, s tordiranim lukom paralelnim s iglom i s malom nogom, prema Sabine Pabst, bez uzimanja u obzir ulomaka kojima je teško sigurno odrediti tip, fibula iz Petrovca pripada grupi koja se pojavljuje duž cijelog Apeninskog poluotoka s posebnom koncentracijom na prostoru naselja sojenica oko jezera Garda i terramara, zatim i na sjeverozapadnom dijelu Sardinije, u kopnenoj Grčkoj i na Kreti (sl. 8) (Pabst 2013, 142–143, Lista 6, Abb. 6.3), a vjerojatno i na Siciliji (Lo Schiavo 2010, T. 742, tip 1 (br. 1–4)). Lista nalazišta Sabine Pabst se dosta poklapa s listom Maje Kašuba za njen tip VBF I 1 C, također uzimajući u obzir samo fibule kojima je moguće sigurno odrediti oblik (Kašuba 2008, 217–222).

U Istri je to prvi nalaz fibule u obliku violinskog gudala i mogla bi predstavljati značajnu poveznicu

između prostora sjeverne Italije, odnosno Peschiera horizonta s prostorom međuriječja Drave, Dunava i Save, gdje je prema Kseniji Vinski Gasparini otkrivena najveća koncentracija općenito fibula u obliku violinskog gudala. Posebno je izrazita velika koncentracija nalaza ovog tipa fibula na području brodske Posavine, oko Slavenskog Broda, gdje se pretpostavlja također postojanje radioničkog centra brončanih izrađevina u razdoblju kasnog 13. i u 12. st. pr. n. e., ili fazi II kulture groblja sa žarama. Pored fibula u obliku violinskog gudala s tordiranim lukom, ali sa spiralnom nogom ili trokutastog profila, na tom je prostoru zabilježena također najveća koncentracija fibula s glatkim lukom okruglog presjeka ili ukrašenog graviranjem, koji je paralelan s iglom i ima žljebastu nožicu (Vinski Gasparini 1974, 3, sl. 1; Kašuba 2008, Abb. 15), a morfološki je najbliža tipu Pertosa.

Ipak trenutno izgleda izrazitija sjevernojadransko-jonska veza, kada se radi o fibuli tipa Pertosa. Na Apeninskom poluotoku, Peschiera horizont doživljava vrhunac krajem 13. i početkom 12. st. pr. n. e., krajem *Br. recente* i početkom *Br. finale*, kako je općenito datirana pojava svih tipova fibula u obliku violinskog gudala (Kilian 1985, 189–193; Peroni 1989, 81–85, fig. 24: 1–5). Njihova je datacija na italskom prostoru potvrđena u kontekstima s pojavom mikenske keramike koja pripada razdoblju LH III B2 i III C1 (Bietti Sestieri 2001, 56–59). Isto tako se na grčkom i egejskom

području nalaze u istovremenim kontekstima i često se tumače kao strani predmeti, zbog čega ih se koristi i u raspravama o prvoj »egejskoj seobi« (Vinski Gasparini 1973, 121–123; Hänsel 1980; Harding 1984, 138–140; Kilian 1985, 145–146; Carancini, Peroni 1997, 600–601; Pabst 2013, 120–124).

Fibula u obliku violinskog gudala u biti predstavlja jedan od predmeta vrlo široke rasprostranjenosti, uz bodeže s jezičastom drškom tipa Peschiera, uz sjekire sa zaliscima i s mačevima tipa Stäzling-Allerona i Reutlingen-Cetona. Zajedno predstavljaju fenomen metalurške *koinè*, kakva je djelovala kroz razdoblje od 14. do 12. st. pr. n. e., a koju karakterizira prenošenje znanja, vještina i sirovina na prostoru između Mediterana, središnje i sjeverne Europe (Carancini, Peroni 1997, 595–601, fig. 343–344).

Trenutno ne raspoložemo konkretnim podacima za dataciju fibule sa gradine Petrovac, jer drugi nalazi, odnosno keramika još nije obrađena, a neophodno je i izraditi više radiokarbonskih analiza.

Raspoložemo samo s jednim radiokarbonskim datumom² (sl. 9), dobivenim iz životinjske kosti uzete iz sloja na matičnoj stijeni, razina VI, u kv. A1, ali koji i nema neposredne veze s nalazom fibule. Mjerenje je izvršeno u Poznań Radiocarbon Laboratory.

Dobivenim datumom mogli bi govoriti o ranom osnivanju gradine na Petrovcu, paralelnom s početkom naselja na Monkodonji (Weninger, Hänsel 2015, Abb. 318), dok o intenzitetu i trajanju naselja, možda do pojave kulture grobnih polja sa žarama biti će moguće više reći tek nakon potpunog pregleda građe iz sonde 2 i više radiokarbonskih i drugih analiza.

2 Uzorak: Petrovac-1, lab. broj Poz-80188, primjedba: 1,4 % N, 6,0 % C, 4,3 % coll.

Pertosa (Peschiera) type fibula from Petrovac hillfort in Istria (Croatia)

Summary

On the hill fort of Petrovac near Bačva (k. 223,7 m), in the hinterland of Poreč (figs. 1–2) (Marchesetti 1903, 97; De Franceschi 1928, 327; Bačić 1971; Buršić Matijašić 2007, 274, 276, 292–293) a limited protective excavation was made in 2010 through two probes (Mihovilić, Codacci Terlević 2010). The probe 1 was explored at the foot of the elevation, at the site of a previously discovered cist grave (fig. 3) (Šonje 1966, 308–310, figs. 2–4), while the probe 2 was explored in the eastern part of the middle defensive wall (fig. 4).

A bronze violin-bow fibula with a twisted arch was found in the probe 2, which, according to the shape of the leg, was parallel with the arch (figs. 5–7), thus representing the Peschiera type (Maute 1994, 429–430, Abb. 74; Teržan 1994, 445–446, Abb. 82; Bietti Sestieri 1973, 384–385; Fasani 1984, 554; Teržan 2007, 158; Kašuba 2008, Abb. 14), and/or Pertosa type according to S. Pabst (Pabst, 2013, 122, Abb., 6.3) or VBF I 1 C type according to M. Kašuba (Kašuba 2008, 208, Abb. 12).

As other finds, mainly ceramics, from the probe 2 have not been particularly elaborated, the suggested dating from the end of the 13th century and early 12th century BC, relies on the results published so far on the said fibula type (Kilian 1985, 145–146, 189–193; Peroni 1989, 81–85, figs. 24: 1–5; Carancini, Peroni 1997, 600–601; Pabst 2013, 120–124), and the site itself was included in the paths of contacts with the northern Italy, along the Apennine Peninsula, towards Greece and Aegean (fig. 8) (Pabst 2013, 142–143, List 6, Abb. 6.3; Lo Schiavo 2010, T. 742, type 1 (No. 1–4); Kašuba 2008, 217–222; Carancini, Peroni 1997, 595–601, figs. 343–344).

From the above mentioned research at the moment we dispose of just one radiocarbon date obtained from an animal bone from the layer above the bedrock (fig. 9), which is in no way connected with the site where the fibula was discovered, however, according to which we can assume that the foundation of Petrovac hillfort was parallel with the beginning of Monkodonja settlement (Weninger, Hänsel 2015, Abb. 318).

Literatura/References

- BAČIĆ, B. 1971, *Arheološka karta Jugoslavije, prahistorija: 350 kartica s obrađenim lokalitetima od paleolitika do željeznog doba u Istri.* – Zagreb.
- BIETTI SESTRIERI, A. M. 1973, The metal industry of continental Italy, 13th to the 11th century BC, and its connections with the Aegean. – *Proceeding of the Prehistoric Society* 39, 383–424.
- BIETTI SESTIERI, A. M. 2001, L'Adriatico fra l'età del Bronzo e gli inizi dell'età del Ferro (ca. 2200–900 a. C.). – V/In: *L'Archeologia dell'Adriatico dalla Preistoria al Medioevo.* Atti dell' Convegno, Ravenna, 49–64.
- BURŠIĆ MATIJAŠIĆ, K. 2007, *Gradine Istre. Povijest prije povijesti.* – Pula.
- CARANCINI, G. L., R. PERONI 1997, La koinè metallurgica. – V/In: *Le Terramare. La più antica civiltà padana,* Milano, 595–601.
- DE FRANCESCHI, C. 1928, Lettere di C. De Franceschi a Pietro Kandler ed altri. – *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria* XL/2, 257–346.
- FASANI, L. 1984, L'età del Bronzo. – V/In: A. Aspes (ur./ed.), *Il Veneto nell'antichità II, Preistoria e protostoria,* Verona, 451–614.
- HÄNSEL, B. 1980, Besprechungen und Anzeigen. – *Praehistorische Zeitschrift* 74/2, 160–162.
- HARDING, A. F. 1984, *The Mycenaeans and Europe.* – London.
- KAŠUBA, M. 2008, Die ältesten Fibeln im Nordpontus. Versuch einer Typologie der einfachen Violinbogenfibeln im südlichen Mittel-, Süd- und Südosteuropa. – *Eurasia Antiqua* 14, 203–231.
- KILIAN, K. 1985, Violinbogenfibeln und Blattbügelfibeln des griechischen Festlandes aus mykenischer Zeit. – *Praehistorische Zeitschrift* 60/2, 145–203.
- LO SCHIAVO, F. 2010, *Le fibule dell'Italia meridionale e della Sicilia dell'età del bronzo recente al VI sec. a. C.* – *Prähistorische Bronzefunde* 14/3, Stuttgart.
- MARCHESETTI, C. 1903, *I Castellieri preistorici di Trieste e della regione Giulia.* – Trieste.
- MAUTE, M. 1994, Jüngere Bronzezeit südlichen Mitteleuropa, Fibel und Fibeltracht. – V/In: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* 8, Berlin, New York 429–434.
- MIHOVILIĆ, K., G. CODACCI TERLEVIĆ 2010, Lokalitet Petrovac – gradina. – *Hrvatski arheološki godišnjak* 7, 397–398.
- MÜLLER KARPE, H. 1959, *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen.* – Berlin.
- PABST, S. 2013, Naue II-Schwerter mit Knaufringe und die Aussenbeziehungen der mykenischen Kriegerelite in postpalatialer Zeit. – *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums* 60, 105–152.
- PERONI, R. 1989, *Protostoria dell'Italia Continentale. La penisola Italiana nelle età del Bronzo e del Ferro.* – Popoli e civiltà dell'Italia Antica 9, Roma.
- STARE, F. 1960, Grob 108 iz Dobove. – *Situla* 1, 81–100.
- ŠONJE, A. 1966, Prehistorijski nalazi poslije drugog svjetskog rata u Poreštini. – *Jadranski zbornik* VI, 295–330.
- TERŽAN, B. 1994, Fibel und Fibeltracht. Bronzezeit und ältere Eisenzeit im östlichen Mitteleuropa, Beziehungen zum Mittelmeergebiet. – V/In: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* 8, Berlin, New York, 445–456.
- TERŽAN, B. 2007, Cultural connections between Caput Adriae and the Aegean in the late Bronze and Early Iron Age. – V/In: I. Galanaki, H. Tomas, Y. Galanakis, R. Laffineur (ur./eds.), *Between the Aegean and Baltic Seas, Prehistory across Borders.* Proceedings of the International Conference held at the University of Zagreb, 11–14 April 2005, *Aegaeum* 27, Liège, Austin, 157–165.
- VINSKI GASPARINI, K. 1973, *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj.* – Monografije 1, Zadar.
- VINSKI GASPARINI, K. 1974, Fibule u obliku violinskog gudala u Jugoslaviji. – *Vjesnik Arheološkog muzeja Zagreb* 8, 1–28.
- WENINGER, B., B. HÄNSEL 2015, Datiranje naselja / Die Datierung der Siedlung von Monkodonja. – V/In: B. Hänsel, K. Mihovilić, B. Teržan, *Monkodonja. Monkodonja: istraživanje protourbanog naselja brončanog doba Istre 1. Iskopavanje i nalazi građevina / Forschungen zu einer protourbanen Siedlung der Bronzezeit Istriens 1. Die Grabung und der Baubefund.* Monografije i katalozi 25, Pula, 425–452.